

Aspectuele bijwoorden in het Nederlands en het Engels

door

Hans SMESSAERT

O. INLEIDING

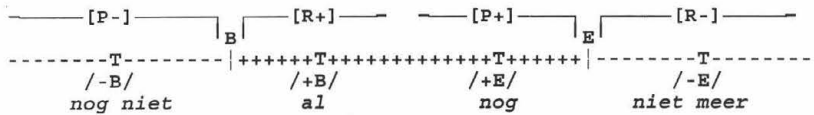
In dit artikel¹ willen we de interne structuur beschrijven van het *semantische* domein van Aspect. *Syntactisch* gesproken zullen we ons beperken tot de categorie van het bijwoord. Bovendien willen we onze aandacht hoofdzakelijk toespitsen op aspectuele bijwoorden in het *Nederlands*. In een laatste deel zullen we echter nader ingaan op een aantal fundamentele verschilpunten met het Engels. Bij de semantische afbakening van het onderzoeksdomein moeten we een onderscheid maken tussen Tempus (Tense) en Aspect. De rol van het Tempus systeem is om een beschreven gebeurtenis of toestand te situeren in het verleden, het heden of de toekomst van de spreker of schrijver. Daarbij speelt de interne structuur van de gebeurtenis (of toestand) nauwelijks of geen rol. Het Aspectuele systeem, daarentegen, heeft precies tot doel die interne structuur voor de taalgebruiker toegankelijk te maken (Comrie, 1976: 3-4; 24). Twee fundamentele bouwstenen bij de definitie van de interne structuur van een gebeurtenis zijn natuurlijk het beginpunt en het eindpunt. Talige uitdrukkingen die direct of indirect naar die twee punten verwijzen vormen dan ook de kern van het aspectuele systeem. Bij de categorie van de bijwoorden gaan we op zoek naar die uitdrukkingen die op de plaats X kunnen staan in constructies zoals (1):

(1) Ze was toen ...X... aan het lezen.

De vier basiselementen in het schema in (2), namelijk *nog niet*, *al*, *nog* en *niet meer*, bepalen de plaats van de referentietijd T (*toen*) ten opzichte van het begin- of eindpunt van de beschreven gebeurtenis. Het gebied tussen beginpunt B en eindpunt E is het positieve gebied waarin de leesgebeurtenis bezig is. De stukken voor B en na E vormen het negatieve gebied waarin niet gelezen wordt:

1. Hierbij wil ik Willy Vandeweghe van harte danken voor zijn kritische commentaar (n.a.v. de lezing met dezelfde titel op 22 oktober 1994 aan de K.U. Brussel) die heeft geleid tot een grondige reorganisatie van de originele tekst.

(2)

In de aanpak van Löbner (1990:134vv) worden de verschillende relaties tussen de vier bijwoorden gedefinieerd in termen van twee binaire opposities, namelijk (1) de -/+ overgang van het begin B tegenover de +/-overgang van het einde E, en (2) de locatie van T in een positief of een negatief segment van de tijdsas. Zo komt *nog niet* overeen met /-B/ omdat T aan de negatieve kant ligt van de B overgang, en *al* met /+B/ omdat T aan de positieve kant valt. Analoog correspondeert *nog* met /+E/, en *niet meer* met /-E/. Vandeweghe (1992: 100vv.) introduceert nog een derde binaire oppositie, namelijk tussen een RETROSPECTIEVE en een PROSPECTIEVE perspectivische waarde³. Alhoewel we die oppositie in eerste instantie willen loskoppelen van het concept van PERSPECTIVITEIT (of focus), laat ze ons toe om de relaties tussen de vier bijwoorden te vatten in twee binaire opposities, namelijk (1) retrospectie R tegenover prospectie P, en (2) positieve tegenover negatieve polariteitswaarde van T. Het onderscheid begin B en eind E is dan volledig voorspelbaar. Zowel prospectie vanuit een negatief segment [P-] als retrospectie vanuit een positief segment [R+] impliceren het beginpunt B, terwijl prospectie vanuit een positief segment [P+] en retrospectie vanuit een negatief segment [R-] allebei het eindpunt E impliceren. Het grote voordeel van deze alternatieve voorstelling is dat ze de sterke band weerspiegelt tussen het retrospectieve *al* en *niet meer*, en tussen het prospectieve *nog* en *nog niet*, een relatie die in het formalisme van Löbner heel indirect is, maar waarvan we zullen proberen aan te tonen dat ze van fundamenteel belang is.

Naast de elementaire bepaling van waar het referentiepunt T zich bevindt tegenover het beginpunt B of het eindpunt E kan de spreker ook meer gedetailleerde informatie geven over de relatie tussen T en B of E. We onderscheiden twee types informatie, namelijk aspectuele KWANTIFICATIE en aspectuele FOCUS. Aspectuele kwantificatie zegt iets over de afstand tussen T en B of T en E. In deel 1 komt de retrospectieve kwantificatie aan bod en in deel 2 de prospec-

2. Fundamentele bezwaren tegen deze zgn. *dualiteitshypothese* worden geformuleerd in Michaelis (1993) en Van der Auwera (1993).

3. Löbner zelf (1990: 134) formuleert het onderscheid als „het relevante interval tot aan T beval *wel* of niet een polariteitsovergang”, maar verwerpt het onmiddellijk als onbruikbaar voor zijn analyse.

tieve. Die bepaling van hoeveel tijd er tussen de twee punten ligt kan op een objectieve en een subjectieve manier gebeuren. Bij de objectieve bepaling (1.1. en 2.1.) maken we een onderscheid tussen de numerische, comparatieve en superlatieve strategie, terwijl we bij de subjectieve bepaling (1.2. en 2.2.) een evaluatieve en een normatieve aanpak bespreken.

Aspectuele focus, daarentegen, is een mechanisme waarmee de feitelijke plaats van T in relatie tot B of E in verband gebracht wordt met mogelijke alternatieve plaatsen. Subjectieve verwachtingspatronen van de spreker spelen hierbij een belangrijke rol. In deel 3 komen, naast de basisconfiguratie (3.1.), ook twee types constructies aan bod waarin de mechanismes van aspectuele kwantificatie en aspectuele focus gecombineerd worden, namelijk de numerische (3.2.) en de comparatieve (3.3.). In deel vier, tenslotte, gaan we, zoals gezegd, even in op een aantal verschilpunten tussen de Nederlandse en de Engelse aspectuele bijwoorden, met onder meer aandacht voor de numerische (4.1.) en comparatieve constructies (4.2.) en de focusconfiguratie (4.3.).

1. RETROSPECTIEVE ASPECTUELE KWANTIFICATIE

1.1. *objectief*

1.1.1. numerisch

De meest directe manier om de afstand tussen het referentiepunt T en beginpunt B of eindpunt E te specificeren is met behulp van numerische bepalingen van tijdsduur, zoals *drie uur* of *tien minuten*:

- (3) a. Ze was *al drie uur* aan het lezen. [R +]
 b. ? Ze was (*al drie uur niet meer*) aan het lezen. [R -]

De constructie met *niet meer* in (3b) klinkt beter als er een extra *al* wordt aan toegevoegd⁴. Als de spreker geen precieze informatie heeft over de lengte van het interval tussen de referentietijd T en het begin- of eindpunt, kan hij nog altijd een benedengrens (minimum) of een bovengrens (maximum) aangeven. De benedengrens wordt uitgedrukt met behulp van *minstens* of *meer dan*, zoals in (4) :

4. Het verschil tussen *niet meer* en *al niet meer* komt uitvoeriger aan bod in deel 3 over aspectuele focus.

- (4) a. Ze was *al minstens drie / meer dan drie uur* aan het lezen. [R +]
 b. Ze was *al minstens drie / meer dan drie uur niet meer* aan het lezen. [R-]

De bovengrens van het interval zou normaal uitgedrukt kunnen worden met behulp van *hoogstens* of *minder*, maar uit (5) blijkt dat problematisch te zijn:

- (5) a. * Ze was *al hoogstens drie / minder dan drie uur* aan het lezen.
 b. * Ze was *al hoogstens drie / minder dan drie uur niet meer* aan het lezen.

Een mogelijke verklaring ligt in de te grote spanning tussen het inherent sterk positieve element *al* en de inherent negatieve elementen *hoogstens* en *minder*⁵. Het Nederlands beschikt echter over een alternatieve manier om het *minder* concept vorm te geven, namelijk met behulp van de determinator *geen*⁶. Het sterk negatieve karakter van dit element zorgt wel voor een systematische herformulering van de bijwoorden, zoals we kunnen zien in (6) :

- (6) a. Ze was *nog geen drie uur* aan het lezen. [R +]
 b. ? Ze was *nog geen drie uur niet meer* aan het lezen. [R-]

Uit (6b) blijkt dat, zelfs met de herformulering die is samengevat in het schema in (7), retrospectie vanuit een negatief segment, namelijk *niet meer* [R-], moeilijker is dan die vanuit een positief segment, namelijk *al* [R +]:

(7)

RETROSPECTIEF-NEGATIEVE HERFORMULERING 1		
vb.	segment	vorm
(6a)	[R +] <i>al</i>	/-B/ <i>nog geen</i>
(6b)	[R-] <i>niet meer</i>	/-B/ <i>nog geen</i> + <i>niet meer</i>

Bij het positieve segment krijgen we een vorm die overeenkomt met het negatieve segment van dezelfde polariteitsovergang: het [R +] of / + B / segment van *al* in (6a) krijgt een / -B / vorm *nog*

5. Vandeweghe (1992: 77) beschouwt *al* dan ook als een zgn. POSITIEF POLAIR ELEMENT.

6. Zie o.m. Vandeweghe (1992: 109/138v.).

geen. Bij het negatieve segment is de situatie een stuk complexer en leidt de opeenstapeling van negatieve elementen tot moeilijkheden bij de verwerking. Hier krijgt het [R-] of /-E/ segment van *niet meer* in (6b) de /-B/ vorm van het negatieve segment bij de andere polariteitsovergang, namelijk *nog geen (niet meer)*.

1.1.2. comparatief

Numerische uitdrukkingen zoals *drie uur* karakteriseren de afstand tussen het referentiepunt en het begin-of eindpunt van de gebeurtenis op een directe manier. Daarnaast is er ook een indirecte manier waarbij het interval van de eigenlijke gebeurtenis wordt vergeleken met dat van een secundaire gebeurtenis. In (8) gebeurt die vergelijking met behulp van *even lang* of *minstens even lang* als de benedengrens wordt benadrukt:

- (8) a. Ze was *al (minstens) even lang* aan het lezen *als Jan*. [R+]
 b.? Ze was *al (minstens) even lang niet meer* aan het lezen *als Jan*. [R-]

Ook hier is de algemene situatie dat de negatieve segmenten gemarkeerder zijn dan de positieve. Een zelfde beeld krijgen we wanneer de benedengrens van het interval wordt aangeduid met *langer dan* in (9):

- (9) a. Ze was *al langer* aan het lezen *dan Jan*. [R+]
 b.? Ze was *al langer niet meer* aan het lezen *dan Jan*. [R-]

Zoals we zagen in (5) is de aanduiding van de bovengrens zowel met *hoogstens* als met *minder lang* uitgesloten:

- (10) a. * Ze was *al hoogstens even lang* aan het lezen *als Jan*. [R+]
 b. * Ze was *al hoogstens even lang niet meer* aan het lezen *als Jan*. [R-]
- (11) a. * Ze was *al minder lang* aan het lezen *dan Jan*. [R+]
 b. * Ze was *al minder lang niet meer* aan het lezen *dan Jan*. [R-]

Zoals het geval was bij de numerische bijwoorden in (6), beschikt het Nederlands ook bij de comparatieven over een alternatieve manier om het *minder* concept vorm te geven, namelijk met behulp van de bepaling *niet zo lang als*. Ook hier zorgt het sterk negatieve karakter van dit element voor een systematische herformulering van de bijwoorden, zoals in

- (12) a. Ze was *nog niet zo lang* aan het lezen *als Jan*. [R+]
 b.? Ze was *nog niet zo lang niet meer* aan het lezen *als Jan*. [R-]

Deze herformulering is samengevat in (13) en loopt volledig parallel met die van (7), met dit verschil dat de *geen* uit (7) vervangen is door *niet*⁷:

(13)

RETROSPECTIEF-NEGATIEVE HERFORMULERING 2		
vb.	segment	vorm
(12a)	[R +] <i>al</i>	/-B/ <i>nog niet</i>
(12b)	[R-] <i>niet meer</i>	/-B/ <i>nog niet + niet meer</i>

Het [R +] of / + B/ segment van *al* in (12a) krijgt de /-B/ vorm *nog niet* van het negatieve segment van dezelfde polariteitsovergang. Het [R-] of /-E/ segment van *niet meer* in (12b), daarentegen, krijgt de /-B/ vorm van het negatieve segment bij de andere polariteitsovergang, namelijk *nog niet (niet meer)*.

1.1.3. superlatief

Bij de comparatieve bijwoorden wordt het feitelijke interval vergeleken met één secundair interval. Bij de superlatief, daarentegen, wordt het feitelijke interval gezien in relatie tot een hele groep secundaire intervallen. De positieve superlatief wordt uitgedrukt door middel van de bepaling *het langst (van allemaal)*:

- (14) a. Ze was *al het langst* aan het lezen *van allemaal*. [R +]
 b. ? Ze was *al het langst niet meer* aan het lezen *van allemaal*. [R-]

Zoals al herhaalde malen opgemerkt, is [R-] retrospectie vanuit het negatieve segment in (14b) gemarkeerder dan [R +] retrospectie vanuit het positieve segment in (14a). Wat de negatieve superlatief betreft krijgen we een situatie die parallel loopt met de comparatieve bijwoorden met *hoogstens even lang* in (10) en *minder lang* in (11). Zowel de bepaling *het kortst* in (15) als de bepaling *het minst lang* in (16) zijn uitgesloten:

- (15) a. * Ze was *al het kortst* aan het lezen *van allemaal*. [R +]
 b. * Ze was *al het kortst niet meer* aan het lezen *van allemaal*. [R-]

7. Zie ook Vandeweghe (1992: 139).

- (16) a. * Ze was *al het minst lang* aan het lezen *van allemaal*. [R +]
 b. * Ze was *al het minst lang niet meer* aan het lezen *van allemaal*. [R -]

De voorbeelden met *het minst lang* in (16) worden iets beter, zij het nog niet voldoende, als we een herformulering toepassen m.b.v. het RESTRICTIEVE partikel *maar* zoals in (17):

- (17) a. ? Ze was *nog maar het minst lang* aan het lezen *van allemaal*.
 b. ? Ze was *nog maar het minst lang niet meer* aan het lezen *van allemaal*.

Deze restrictieve herformulering volgt hetzelfde patroon als de twee types negatieve herformulering: de *geen* uit (7) en *niet* uit (13) worden vervangen door *maar* in (18)⁸:

(18)

RETROSPECTIEF-RESTRICTIEVE HERFORMULERING		
vb.	segment	vorm
(17a)	[R +] al	/-B/ nog <i>maar</i>
(17b)	[R -] niet meer	/-B/ nog <i>maar</i> + niet meer

Het [R +] of / + B / segment van *al* in (17a) krijgt een / -B / vorm *nog maar*, terwijl het [R -] of / -E / segment van *niet meer* in (17b) de / -B / vorm *nog maar (niet meer)* krijgt.

1.2. *subjectief*

1.2.1. *evaluatief*

Met de evaluatieve bepaling bedoelen we dat de spreker het interval kenmerkt als *groot* of *klein*. Er ligt met andere woorden *veel* of *weinig* tijd tussen de betrokken punten op de tijdsas. Wat echter geldt als *veel* of *weinig* verschilt van spreker tot spreker. Wordt het interval ervaren als groot, dan wordt de bepaling *lang* gebruikt, zoals in (19):

- (19) a. Ze was *al lang* aan het lezen. [R +]
 b. Ze was *al lang niet meer* aan het lezen. [R -]

8. We ontleen de term RESTRICTIEF aan Vandeweghe (1992: 52/139). Deze *maar* komt ook terug in onze discussie van aspectuele focus in deel 3.

Wordt het interval als klein ervaren, dan verwachten we bepalingen zoals *kort* of *niet lang*. Uit (20) blijkt echter dat beiden uitgesloten zijn:

- (20) a. * Ze was *al kort / niet lang* aan het lezen. [R +]
 b. * Ze was *al kort / niet lang niet meer* aan het lezen. [R -]

De bepaling *niet lang* veroorzaakt echter precies dezelfde herformulering als de comparatieve bepaling *niet zo lang als Jan* in (12), namelijk de negatieve herformulering van het type 2 in (13), waarbij *al* wordt omgezet in *nog niet*:

- (21) a. Ze was *nog niet lang* aan het lezen. [R +]
 b.? Ze was *nog niet lang niet meer* aan het lezen. [R -]

Op dit punt moeten we erop wijzen dat dezelfde evaluatieve betekenis ook kan worden uitgedrukt met behulp van bepalingen zoals *even*, *pas*, *net* of *bijna*, waarbij de restrictieve herformulering van (18) een centrale rol speelt. We laten die constructies hier echter buiten beschouwing⁹.

1.2.2. normatief

Bij de evaluatieve bepaling ervaart de spreker het betrokken interval als groot of klein. Bij de normatieve bepaling, daarentegen, wordt het interval gezien in relatie tot een bepaalde norm. Een dergelijke norm kan een minimum interval vastleggen dat vereist is of een maximum interval dat toegestaan is. In het eerste geval wordt het interval gekenmerkt als *groot genoeg* of *niet groot genoeg*, en in het tweede geval als *te groot* of *niet te groot*. Het feit dat het minimum interval bereikt is wordt uitgedrukt door middel van *lang genoeg*, zoals in (22):

- (22) a. Ze was *al lang genoeg* aan het lezen. [R +]
 b.? Ze was *al lang genoeg niet meer* aan het lezen. [R -]

Is het minimum vereiste interval niet bereikt, dan krijgen we de bepaling *niet lang genoeg*, die net zoals de comparatieve bepaling *niet zo lang als Jan* in (12), en de evaluatieve bepaling *niet lang* in (21), de negatieve herformulering van het type 2 in (13) teweegbrengt. Met andere woorden, *al* wordt *nog niet*:

- (23) a. Ze was *nog niet lang genoeg* aan het lezen. [R +]
 b.? Ze was *nog niet lang genoeg niet meer* aan het lezen. [R -]

9. Zie o.m. Vandeweghe (1992: 178v).

Het feit dat het maximum toegestane interval overschreden is wordt uitgedrukt met *te lang*, zoals in (24):

- (24) a. *Ze was al te lang* aan het lezen. [R+]
 b. ? *Ze was al te lang niet meer* aan het lezen. [R-]

Is dat maximum interval niet overschreden, dan krijgen we de bepaling *niet te lang* in (25), met dezelfde negatieve herformulering als bij *niet lang genoeg* in (23):

- (25) a. *Ze was nog niet te lang* aan het lezen. [R+]
 b. ? *Ze was nog niet te lang niet meer* aan het lezen. [R-]

Die bepaling *niet te lang* verliest echter vaak haar strikt normatief karakter, en wordt synoniem met het evaluatieve *niet (zo) lang* uit (21).

2. PROSPECTIEVE ASPECTUELE KWANTIFICATIE

2.1. objectief

2.1.1. numerisch

Bij *al* en *niet meer* ligt het referentiepunt T rechts van de polariteitsovergang (respectievelijk in het [R+] en [R-] segment). De spreker bekijkt dus retrospectief een interval dat al effectief gerealiseerd is. Bij *nog niet* en *nog*, daarentegen, ligt het punt T links van de B of E, en blik de spreker vooruit naar een polariteitsovergang die nog niet gerealiseerd is. Strict genomen kan de lengte van dat interval dan ook nog niet bepaald worden:

- (26) a. ?? *Ze is / was nog (minstens / meer dan) drie uur* aan het lezen. [P+]
 b. ??? *Ze is / was nog (minstens / meer dan) drie uur niet* aan het lezen. [P-]

Toch zijn er op zijn minst twee contexten waarin die vooruitblik wel kan. De eerste is die waarbij de spreker zich op een punt bevindt waarbij de polariteitsovergang wel al achter de rug is, maar waar verwezen wordt naar een referentiepunt T vóór de overgang, zoals in (27a). De tweede is een modale context waarbij de plaats van de polariteitsovergang vanuit een controle-positie is vastgelegd, zoals in (27b):

- (27) a. *Ze zou nog (minstens / meer dan) drie uur* lezen. [P+]
 b. *Ze zal / mag / moet / mocht / moest nog (minstens) drie uur* lezen. [P+]

Beide contexten zijn wel duidelijk moeilijker met *nog niet* dan met *nog*, zoals blijkt uit (28). Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat het minder evident is om controle uit te oefenen over het begin van een gebeurtenis dan over het einde¹⁰

- (28) a. ?? Ze zou *nog* (*minstens / meer dan*) drie uur niet lezen. [P-]
 b. ?? Ze mocht / moest *nog* (*minstens / meer dan*) drie uur niet lezen. [P-]

In tegenstelling tot bij *al* in (5a) lijkt de negatieve numerische pre-modificatie bij *nog* in (29a) enigszins toegelaten, met een voorkeur voor *hoogstens*:

- (29) a. ? Ze zou / mocht / moest *nog hoogstens / minder dan drie uur* lezen. [P-]
 b. * Ze zou / mocht / moest *nog hoogstens / minder dan drie uur niet* lezen. [P-]

Net als in het retrospectieve geval is er echter herformulering met *geen* mogelijk:

- (30) a. Ze zou / mocht / moest *geen drie uur meer* lezen. [P+]
 b. ?? Ze zou / mocht / moest *geen drie uur meer niet* lezen. [P-]

(31)

PROSPECTIEF-NEGATIEVE HERFORMULERING 1		
vb.	segment	vorm
(30a)	[P+] <i>nog al</i>	/-E/ <i>geen meer</i>
(30b)	[P-] <i>nog niet</i>	/-E/ <i>geen meer + niet</i>

Bij het positieve segment krijgen we een vorm die overeenkomt met het negatieve segment van dezelfde polariteitsovergang: het [P+] of /+E/ segment van *nog* in (30a) krijgt een /-E/ vorm *geen meer*. Het [P-] of /-B/ segment van *nog niet* in (30b), daarentegen, krijgt de /-E/ vorm van het negatieve segment bij de andere polariteitsovergang, namelijk *geen meer (niet)*.

10. Het feit dat kwantificatie bij het negatief-prospectieve *nog niet* moeilijker is dan bij het negatief-retrospectieve (*al*) *niet meer* is o.i. een belangrijk argument tegen de door Löbner (1990: 89/136) voorgestelde hiërarchie waarbij *niet meer*, als INTERNE negatie van *al*, gemarkeerder is dan *nog niet*, de EXTERNE negatie van *al* (een eerste kritiek in die zin is geformuleerd in Smessaert, 1993: 256-260).

2.1.2. comparatief

De positieve comparatieve premodificatie met (*minstens*) *even lang* of *langer* levert geen problemen op bij *nog*:

- (32) a. Ze mocht *nog (minstens) even lang / nog langer* lezen
       als / dan Jan.
 b. ?? Ze mocht *nog (minstens) even lang / nog langer niet* lezen
       als / dan Jan.

Zoals in (29) is de negatieve premodificatie bij *nog* in (33a) marginaal toegelaten. Veel beter is echter de herformulering in (34) waarbij de *geen* in (30-31) vervangen wordt door *niet*:

- (33) a. ? Ze zou *nog minder lang / hoogstens even lang* lezen *als Jan.* [P+]
 b. * Ze zou *nog minder lang / hoogstens even lang niet* lezen
       als Jan. [P-]
- (34) a. Ze zou / mocht / moest *niet zo lang meer* lezen *als Jan.* [P+]
 b. ?? Ze zou / mocht / moest *niet zo lang meer niet* lezen *als Jan.* [P-]

(35)

PROSPECTIEF-NEGATIEVE HERFORMULERING 2		
vb.	segment	vorm
(34a)	[P+] <i>nog</i>	/-E/ <i>niet meer</i>
(34b)	[P-] <i>nog niet</i>	/-E/ <i>niet meer + niet</i>

Het [P+] of /+E/ segment van *nog* in (34a) krijgt een /-E/ vorm *niet meer*, terwijl het [P-] of /-B/ segment van *nog niet* in (34b) de /-E/ vorm *niet meer (niet)* krijgt.

2.1.3. superlatief

Ook bij de superlatief is er een onderscheid tussen de positieve modificatie met *het langst* in (36) en de negatieve modificatie met *het kortst* of *het minst lang* in (37):

- (36) a. Ze moest *nog het langst* lezen *van allemaal.* [P+]
 b. ?? Ze moest *nog het langst niet* lezen *van allemaal.* [P-]
- (37) a. ?? Ze moest *nog het minst lang / het kortst* lezen *van allemaal.* [P+]
 b. * Ze moest *nog het minst lang / het kortst niet* lezen *van allemaal.* [P-]

Net als in (17-18) is er bij de bepaling *het minst lang* een herformulering mogelijk met behulp van het restrictieve *maar*:

- (38) a. ? Ze zou / moest *maar het minst lang meer* lezen van *al-*
lemaal. [P+]
 b. * Ze zou / moest *maar het minst lang meer niet* lezen van *al-*
lemaal. [P-]
- (39)

PROSPECTIEF-RESTRICTIEVE HERFORMULERING		
vb.	segment	vorm
(38a)	[P+] nog	/-E/ <i>maar meer</i>
(38b)	[P-] nog niet	/-E/ <i>maar meer + niet</i>

De restrictieve herformulering loopt parallel met de twee negatieve in (30-31) en (34-35): het [P+] of / + E/ segment van *nog* in (38a) krijgt een /-E/ vorm *maar meer*, terwijl het [P-] of /-B/ segment van *nog niet* in (38b) de /-E/ vorm *maar meer (niet)* krijgt¹¹.

2.2. subjectief

2.2.1. evaluatief

Een fundamenteel verschil met de zinnen die we tot nu toe hebben besproken is dat de vorm voor het [P-] segment met *nog niet* in (40b) veel minder gemarkeerd is dan normaal:

- (40) a. Ze zou / mocht / moest *nog lang* lezen. [P+]
 b. Ze zou / mocht / moest *nog lang niet* lezen. [P-]

De combinatie *nog lang niet* ondergaat hier wel een semantische verschuiving in de richting van *nog helemaal niet* of *nog absoluut niet*. In die betekenis kan het trouwens ook in de puur factief-descriptieve context voorkomen. De positieve tegenhanger *nog lang* uit (40a) laat dat echter veel minder gemakkelijk toe, zoals blijkt uit (41):

11. De extra complicatie (ook in het Standaard Nederlands) waarbij de restrictieve herformulering van *nog* samenvalt met die van *al*, namelijk als *nog maar*, laten we hier gemakshalve buiten beschouwing. Ze komt uitvoerig aan bod in Vandeweghe (1992: 140-153).

- (41) a. ?? Ze is / was *nog lang* aan het lezen. [P+]
 b. Ze is / was *nog lang niet* aan het lezen. [P-]

Modificatie met *niet lang* veroorzaakt dezelfde negatieve herformulering als in (34-35):

- (42) a. Ze zou / mocht / moest *niet lang meer* lezen. [P+]
 b. ?? Ze zou / mocht / moest *niet lang meer niet* lezen. [P-]

2.2.2. normatief

De normatieve bepaling van de benedengrens met *lang genoeg* of de bovengrens met *te lang* loopt parallel met de retrospectieve voorbeelden in (22) en (24):

- (43) a. Ze moest *nog lang genoeg / te lang* lezen. [P+]
 b. ?? Ze moest *nog lang genoeg / te lang niet* lezen. [P-]

De negatieve tegenhangers vereisen nog maar eens de herformulering waarbij *nog* wordt omgezet in *niet meer*. Ook hier verliest de bepaling *niet te lang* vaak haar strikt normatief karakter, en wordt synoniem met het evaluatieve *niet (zo) lang*:

- (44) a. Ze mocht *niet lang genoeg meer / niet te lang meer* lezen. [P+]
 b. ?? Ze mocht *niet lang genoeg meer / niet te lang meer niet* lezen. [P-]

3. ASPECTUELE FOCUS

Aspectuele kwantificatie zegt iets over de lengte van het interval tussen het referentiepunt T en het begin of eindpunt van de gebeurtenis. In dit derde deel komt het mechanisme van Aspectuele focus aan bod. Het kenmerk van focus constructies in het algemeen is dat een feitelijke toestand wordt geconfronteerd met mogelijke alternatieve toestanden. Die alternatieven verwijzen vaak naar de verwachtingspatronen van de spreker. In het aspectuele geval krijgen we een spanning tussen de feitelijke plaats van het referentiepunt T ten opzichte van B of E, en mogelijke alternatieve plaatsen¹².

12. Zie o.m. König (1991) en Declerck (1994). Vandeweghe (1992: 47) spreekt in dit verband van PERSPECTIVISCHE EVALUATIE, wat hij kenmerkt als de problematisering van de relatie tussen een tijdstip t en een stand van zaken p.

3.1. basisconfiguratie

Zowel het beginpunt B als het eindpunt E bepalen een positief en een negatief segment van de tijdsas. Met aspectuele focus kan de spreker aanduiden dat het temporele referentiepunt feitelijk in het positieve segment valt, terwijl werd verwacht dat het in het negatieve segment zou vallen, en vice versa. De vier logische mogelijkheden zijn samengebracht in (45):

(45) a.	Ze was om drie uur <i>al</i> aan het lezen.	[R +]
b.	Ze was om drie uur <i>al niet meer</i> aan het lezen.	[R -]
c.	Ze was om drie uur <i>nog altijd</i> aan het lezen.	[P +]
d.	Ze was om drie uur <i>nog altijd niet</i> aan het lezen..	[P -]

Met *al* in (45a) valt *drie uur* na het beginpunt, terwijl de verwachting was dat het ervoor zou vallen in het *nog niet* segment. Met *al niet meer* in (45b) valt *drie uur* na het eindpunt, terwijl de verwachting was dat het ervoor zou vallen in het *nog* segment¹³. In beide gevallen is het feitelijke verloop van de gebeurtenissen VLUGGER dan verwacht. Met *nog altijd* in (45c) valt *drie uur*, tegen de verwachting in, vóór het eindpunt, en met *nog altijd niet* in (45d) valt het, tegen de verwachting in, vóór het beginpunt. In beide gevallen is het feitelijke verloop van de gebeurtenissen TRAGER dan verwacht. Die subjectieve focusdimensie van *vlugger of trager dan verwacht*¹⁴, kan ook gecombineerd worden met de eerste twee types van objectieve aspectuele kwantificatie, namelijk de numerische en de comparatieve.

3.2. numerisch

Bij de numerische kwantificatie wordt de lengte van het interval tussen het referentiepunt T en begin-of eindpunt op directe wijze vastgelegd in termen van bepalingen zoals *drie uur*. Door middel van de restrictieve herformulering met *maar* komt daar echter een subjectieve focusdimensie bij:

(46) a.	Ze was <i>nog maar drie uur</i> aan het lezen.	[R +]
	<i>Ze was al drie uur</i> aan het lezen.	
b. ?	Ze was <i>nog maar drie uur niet meer</i> aan het lezen.	[R -]
	?. Ze was (<i>al</i>) <i>drie uur niet meer</i> aan het lezen.	
c.	Ze zou / mocht / moest <i>maar drie uur meer</i> lezen.	[P +]
	<i>Ze zou / mocht / moest nog drie uur</i> lezen.	
d. ??	Ze zou / mocht / moest <i>maar drie uur meer niet</i> lezen.	[P -]
	<i>Ze zou / mocht / moest nog drie uur niet</i> lezen.	

13. Zoals Vandeweghe (1992: 104v.) opmerkt is deze verwachting er NIET bij het gewone *niet meer*.

14. Zie Löbner (1989: 195v.) voor een heldere visualisering van dit mechanisme.

Alle vier de zinnen met *maar* bevatten de objectieve informatie dat het betrokken interval drie uur lang is. Daarnaast verschaffen ze alle vier de subjectieve informatie dat die drie uur ervaren wordt als een eerder KLEIN interval. De zinnen met *nog maar* in (46a) en (46b) hebben bovendien hetzelfde effect als die met *nog altijd* in (45c) en (45d), namelijk dat de gebeurtenissen TRAGER verlopen dan verwacht. Bij *maar meer* in (46c) en (46d) is dat net andersom: het verloop van de gebeurtenissen wordt ervaren als SNELLER dan verwacht.

3.3. *comparatief*

Precies dezelfde configuratie krijgen we bij de comparatieven met de restrictieve herformulering in (47). In (47a) en (47b) zijn de gebeurtenissen traag. De verwachting was immers dat ze *al langer dan Jan* zou begonnen of gestopt zijn. In (47c) en (47d), daarentegen, zijn de gebeurtenissen vlug. De verwachting daar was immers dat ze *nog langer dan Jan* zou moeten wachten om te beginnen of te stoppen:

- (47) a. Ze was *nog maar even lang* aan het lezen *als Jan*. [R +]
       Ze was *al even lang* aan het lezen *als Jan*.
       b.? Ze was *nog maar even lang niet meer* aan het lezen *als Jan*. [R-]
       ? Ze was *al even lang niet meer* aan het lezen *als Jan*.
       c. Ze zou / mocht / moest *maar even lang meer* lezen *als Jan*. [P +]
       Ze zou / mocht / moest *nog even lang* lezen *als Jan*.
       d.?? Ze zou / moest *maar even lang meer niet* lezen *als Jan*. [P-]
       ?? Ze zou / moest *nog even lang niet* lezen *als Jan*.

4. ASPECTUELE BIJWOORDEN IN HET ENGELS

In dit laatste deel willen we in het kort wijzen op een aantal verschillen tussen het Nederlands en het Engels bij de lexicalisatie van de aspectuele bijwoorden. Hoewel de twee talen heel nauw verwant zijn is de algemene indruk toch dat het Nederlandse aspectuele systeem rijker is dan het Engelse.

4.1. *numerisch*

Bij het numerische type, bijvoorbeeld, moet de nabepaling die de lengte van het interval aangeeft in het Engels achterop worden geplaatst en worden ingeleid door het voorzetsel *for*. Bovendien moet

worden overgeschakeld naar de Past Perfect Progressive tense, namelijk *had been reading*. In het geval van *niet meer* in (48b) is de beste parafrase trouwens met behulp van het aspectuele werkwoord *to stop*:

- (48) a. Ze was *al meer dan drie uur* aan het lezen. [R +]
 She HAD *already* BEEN reading *for more than three hours*.
- b. Ze was *al meer dan drie uur niet meer* aan het lezen. [R -]
 ?? She HAD *no longer* BEEN reading *for more than three hours*.
 She had *already* stopped reading *for more than three hours*.
- c. Ze zou / mocht / moest *nog meer dan drie uur* lezen. [P +]
 She *still* had to read *for more than three hours*.
- d. ?? Ze zou / mocht / moest *nog meer dan drie uur niet* lezen. [P -]
 ?? She did *not* have to read *yet for more than three hours*.

4.2. *comparatief*

Analoge verschillen zijn er bij de comparatiefconstructies in (49). In de Nederlands komt alleen het *dan*-complement achteraan te staan, terwijl in het Engels de volledige nabepaling achteraan staat. Bovendien moet het *interval* idee, dat in het Nederlandse *langer* vervat zit, in het Engels expliciet worden vermeld met behulp van nomina zoals *period*. Met al deze extra complicaties klinken de Engelse parafrases natuurlijk allesbehalve idiomatisch:

- (49) a. Ze was *al langer* aan het lezen *dan Jan*. [R +]
 ?? She was *already* reading *longer than John*.
 She HAD *already* BEEN reading *for a longer period than John*.
- b. ? Ze was *al langer niet meer* aan het lezen *dan Jan*. [P -]
 ?? She was *no longer* reading *longer than John*.
 ?? She HAD *no longer* BEEN reading *for a longer period than John*.
 She had *already* stopped reading *for a longer period than John*.
- c. Ze zou / mocht / moest *nog langer* lezen *dan Jan*. [P +]
 ?? She *still* had to read *longer than John*.
 ?? She *still* had to read *for a longer period than John*.
- d. ?? Ze zou / mocht / moest *nog langer niet* lezen *dan Jan*. [P -]
 ?? She did *not* have to read *yet longer than John*.
 ?? She did *not* have to read *yet for a longer period than John*.

4.3. *focus-configuratie*

Bij de focus-configuratie zijn de verschillen tussen de twee talen minstens even groot¹⁵:

- (50) a. Ze was om drie uur *al* aan het lezen. [R +]
 She was *already* reading at three o'clock.
- b. Ze was om drie uur *al niet meer* aan het lezen. [R -]
 * She was *already no longer* reading at three o'clock.
 She had already stopped reading at three o'clock.
- c1. Ze was om drie uur *nog altijd* aan het lezen. [P +]
 * She was *still always* reading at three o'clock.
- c2. Ze was om drie uur *NOG* aan het lezen.
 She was *STILL* reading at three o'clock.
- d1. Ze was om drie uur *nog altijd niet* aan het lezen. [P -]
 * She was *not always yet* reading at three o'clock.
- d2. Ze was om drie uur *NOG niet* aan het lezen.
 She was *STILL not* reading at three o'clock.

Eerst en vooral laat het Engels in (50b) niet toe om *already* en *no longer* te combineren zoals in het Nederlandse *al niet meer*¹⁶. Bovendien heeft de Nederlandse modificatie met *altijd* in (50c1) en (50d1) geen Engelse tegenhanger met *always*. Het Engels moet dan beroep doen op intonatiemechanismen, namelijk sterk accent op *still* in (50c2), een mogelijkheid die trouwens ook werkt voor het Nederlands. Bij het *nog niet* segment in (50d2) is er dan wel het lexicale verschil tussen het gewone *not yet* en de focus-combinatie *STILL not*. Die laatste heeft dan weer twee mogelijke realisaties in het Nederlands, namelijk het lexicale *nog altijd niet* en het intonationale *NOG niet*.

5. BESLUIT

De drie types herformulering die samengebracht zijn in tabel (51) lopen als een rode draad door onze beschrijving van aspectuele kwantificatie en aspectuele focus:

15. Zie ter Meulen & Smessaert (1994) voor een meer gedetailleerde analyse die ook de adverbia *eindelijk* (*finally*) en *weldra* (*soon*) in de discussie betreft.

16. Vandeweghe (1992: 89, noot 17) stelt in dit verband dat het Engelse *already* veel meer categoriale karakteristieken van een bijwoord vertoont dan het Nederlandse graadpartikel *al*.

(51)

HERFORMULERING	RETROSPECTIEF	PROSPECTIEF
negatief type 1	al > > nog geen (7)	nog > > <i>geen</i> meer (31)
negatief type 2	al > > nog <i>niet</i> (13)	nog > > <i>niet</i> meer (35)
restrictief	al > > nog <i>maar</i> (18)	nog > > <i>maar</i> meer (39)

Het negatief type 1 komt voor bij het numerische *geen drie uur* in de betekenissen *minder dan drie uur* (1.1.1. en 2.1.1.). Het negatief type 2 wordt veroorzaakt door de comparatieve bepaling *niet zo lang als Jan* (1.1.2. en 2.1.2.), de evaluatieve bepaling *niet lang* (1.2.1. en 2.2.1.), en de normatieve bepalingen *niet lang genoeg* en *niet te lang* (1.2.2. en 2.2.2.). De restrictieve herformulering, tenslotte, vinden we bij de superlatieve bepaling *het minst lang* (1.1.3. en 2.1.3.) en bij de twee constructies die aspectuele kwantificatie en focus combineren: het numerische *maar drie uur* tegenover *drie uur* (3.2.) en het comparatieve *maar evenlang* tegenover *evenlang* (3.3.). Met behulp van die laatste twee types hebben we ook gewezen op het feit dat de lexicalisatie van de aspectuele bijwoorden in het Engels veel problematischer is dan in het Nederlands (4.1. en 4.2.). Dat blijkt bovendien ook uit de afwezigheid van directe tegenhangers in het Engels voor de Nederlandse focus-bijwoorden *al niet meer*, *nog altijd* en *nog altijd niet* (4.3.).

BIBLIOGRAFIE

- Auwera, J. van der (1993), 'Already and still: beyond duality', *Linguistics and Philosophy* 16, 613-653.
- Comrie, B. (1976), *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Declerck, R. (1994), 'The only / already puzzle: A question of perspective', *Cognitive Linguistics* 5 / 4, 307-350.
- König, E. (1991), *The meaning of focus particles. A comparative perspective*. London / New York: Routledge.
- Löbner, S. (1989), 'German *schon-erst-noch*. An integrated analysis', *Linguistics = Philosophy* 12 / 2, 167-212.
- Löbner, S. (1990), *Wahr neben Falsch. Duale Operatoren als die Quantoren natürlicher Sprache (Linguistische Arbeiten 244)*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.

- ter Meulen, A.G.B. & Smessaert, H. (1994) 'Aspectual focus in English and Dutch', in P. Bosch & R. van der Sandt (eds.), *Focus and Natural Language Processing. Proceedings of the Interdisciplinary Conference in Celebration of the 10th Anniversary of the Journal of Semantics*, August 12-15, 1994, Schloss Wolfsbrunnen (Kassel, Germany). Working Papers of the IBM Institute for Logic and Linguistics, Vol. 2: Semantics, pp. 353-362.
- Mittwoch, A. (1993), 'The relationship between *schon / already* and *noch / still*: a reply to Löbner', *Natural Language Semantics* 2, 71-82.
- Smessaert, H. (1993), *The Logical geometry of Comparison and Quantification. A cross-categorial analysis of Dutch determiners and aspectual adverbs*. Doctoraal proefschrift, K.U. Leuven, Departement Linguïstiek.
- Vandeweghe, W. (1992), *Perspectivische evaluatie in het Nederlands: de partikels van de AL/NOG/PAS-groep*, Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal-en Letterkunde.